

CARL SCHMITT ÉS A NEMZETISZOCIALIZMUS*

Techet Péter

(kutató, Regensburgi Egyetem)

Összefoglaló

A tanulmány Carl Schmitt és a nemzetiszocializmus kapcsolatát tárgyalja. Carl Schmitt 1933 utáni tevékenysége okán felmerül a kérdés, hogy miért működött együtt a náci állammal, holott előtte még kritikusa volt a náci pártnak és egy autoriter elnöki rendszert támogatót. A tanulmányban három lehetséges választ fogalmazunk meg e kérdésre. 1. Carl Schmitt mindig is náci volt, de opportunizusból csak 1933 után merete ezt vállalni. Vagy: 2. Carl Schmitt elméletei tartalmatlanok, így bármilyen politikai rendszert tetszőlegesen alá lehet velük támasztani. Vagy: 3. Miután a konzervatív-autoriter út elbukott, Carl Schmitt a nemzetiszocializmustól remélhette csak a rend és a német állam megvédését.

Kulcsszavak: nemzetiszocializmus ■ antiszemitizmus ■ eszmetörténet ■ decizionizmus

*„Als zur Herrschaft berufen legitimiert sich jener, der dem Schrecken ein Ende setzt.
Der ist derselbe, der zuvor die Furcht bezwungen hat.“*
(Ernst Jünger: Der Waldgang)

Az 1932-es választások előtt, amikor már egyértelműnek látszott az NSDAP feltartóztathatatlan előretörése, Carl Schmitt, az elnöki kabinetek „koronajogásza”, egy kölni napilapban így írt: mindazok, akik július 31-én a náciakat többséghez segítik, voltaképpen teljességgel kiszolgáltatják Németországot e csoportosulásnak (Schmitt, 1932: 2.). Hogy a cikk eme utolsó mondata tényleg Schmitt-től származik-e, felettébb kérdéses – Dirk Blasius szerint a kölni lap egyoldalúan, utólag biggyesztette a náciellenes kiállást az írás végére (Blasius, 2001: 46.) –, ám megállapítható, hogy e mondat igenis visszatükrözi Carl Schmitt akkori szándékait, intencióit: a német államiség megtartását, a német állam védelmét az alkotmányellenesnek ítélt nemzetiszocialista és kommunista erőkkkel szemben.

* A dolgozat kapcsán – amelynek egyes tézisei Jens Kersten és Karsten Fischer 2010. őszi müncheni Carl Schmitt-szemináriumának keretében kerültek megfogalmazásra – köszönetet mondok észrevételeikért Lorena Jaume-Palasiának és Karácsony Andrásnak.

Alig telik el egy év, és ugyanezen Carl Schmitt felvételét kéri az NSDAP-ba, és tevékenyen részt vesz az új rezsim jogalkotási munkálataiban. Carl Schmitt, az elnöki diktatúra koronajogásza a Harmadik Birodalom koronajogászává lép elő – és e címke olyannyira hozzáragadt a nevéhez, hogy a Schmitttel való bárminemű foglalkozás a mai napig hosszas megokolásokat, esetleg egyenesen bocsánatkéréseket igényel.

Az az egyszerű tézis, miszerint Carl Schmitt mindig is náci volt, csak pusztán okosabban, ügyesebben tudta kifejezni, kódolni szövegeit, mint a náci párt brutálisabb figurái, nem méltó Schmitt hatalmas és igenis érdekes életművének tudományos elemzéséhez. Azon kérdéseket, amelyeket Schmitt – persze a provokáció nem ritkán gonoszkodó vágyával – felvet, nem söpörhetjük le a politika- és a jogtudomány asztaláról olyan álszent érvekkel, hogy Schmitt kérdései voltaképp egy gonosz ember gonosz kérdései. Mert ha még igaz is lenne mindez, igenis feladatunk Schmitt életművével foglalkoznunk (Techet, 2010: 7–12.) – éppen talán azért, hogy az általa felvetett kérdéseket, amelyek mindig is jogosak és mélyen megdöbbentőek voltak, ne föltétlenül Schmitt módjára válaszoljuk meg. *Schmitt-tel* igenis kell és tudunk gondolkodni: ami nem jelenti azt, hogy *Schmittként* kellene válaszolnunk.

Azonban nem kerülhetjük meg az életrajzot; a kérdés, hogy Schmitt náci volt-e, nem tehető félre.

Az alábbi tanulmányban egyetlen kérdésnek akarunk utánajárni – amelyet a háború után még Schmitt is feltett egyszer önmagának (Schmitt, 2010: 86.) –, miért működött Carl Schmitt együtt, és milyen magyarázatok adódhatnak a náci szerepvállalására.

Dolgozatunkban – igencsak vázlatosan – három lehetséges választ (nácizmus, nihilizmus, konzervativizmus) fogunk bemutatni, amelyekkel Schmitt náci szerepvállalását magyarázhatjuk, megérthetjük, netán egyenesen igazolhatjuk. Elsősorban arra keressük a választ, hogy Schmitt 1933 előtti és utáni munkásságában lényegi különbség vagy lényegi azonosság állapítható-e meg.

1. CARL SCHMITT, A NÁCI?

Igencsak nehéz úgy érvelni Carl Schmitt nácizmusa ellen, hogy közben pontosan ismerjük az 1933 utáni ténykedését, cikkeit vagy naplóinak a világháború végével sem záruló antiszemitizmusát. A tények makacs dolgok: Carl Schmitt 1933 májusától az NSDAP tagja volt, számos posztot töltött be az új rendszerben, és az SS-lap *Schwarzes Korps* éles támadása¹ után sem fordított hátat a nemzetiszocializmusnak, 1945-ig végig olyan könyveket írt, elméleteket alkotott, amelyek igenis jól illettek a kor hangulatába – elég csak utalnunk az eszmetörténetileg kiváló elemzést nyújtó, Hobbes liberalizmusát először konsta-

táló, de végkövetkeztetésében voltaképp egy Spinozával kezdődő zsidó összeküvés „leleplezéséről” szóló Leviatán-könyvére (Schmitt, 2005)² vagy a nagyvár-elméletére (Schmitt, 1991), amely pedig igencsak szépen rímelt a náci állam létérelméletére (Majer, 2002: 147. skk.; Hooker, 2009: 138. sk.) –, a náci állam pénzén beutazta Európa baráti államait (Tilitzki, 1998: 191–251.) – Budapesten kétszer is járt –, és csak a háború után vonult igazából emigrációba. Amióta naplói, különösképpen a háború után írt, antiszemita gúnyolódásokkal teliszórt *Glossarium*-ja, rendelkezésünkre állnak, felesleges lenne tagadni Carl Schmitt vad és mély antiszemitizmusát.

Tehát a legegyszerűbb és első ránézésre legkézenfekvőbb válasz így hangozhatna: Schmitt azért működött együtt 1933-ban, mert egész életében náci volt és maradt, pusztán karrierizmusból és opportunizmusból nem merte ezt 1933 előtt nyíltan felvállalni. „Az, hogy Carl Schmitt miért nem tett 1933 előtt megjegyzéseket a zsidókérdés kapcsán, ugyanazon szociális okokkal magyarázható, mint annak ténye, hogy 1945 után szintén hallgatott e témáról” – írja Schmitt egyik nagy kritikusa, a frankfurti Raphael Gross (Gross, 2005: 33.). A történész eltitkolt, titokban tartott nácizmussal vádolja Schmittet. E tézisének bizonyításához azonban szükséges lenne felmutatnia az 1933 előtti időkből származó nácigyanús idézeteket. El kell azonban ismernünk – nem véletlen, hogy Gross a majd félezer oldalas könyvében voltaképp tíz oldalban tesz kísérletet annak bizonyítására, ami elvileg könyve főtézise lenne –, hogy Schmitt korai, 1933 előtti munkáiban a legkisebb nyoma sincs antiszemitizmusnak, leszámítva egy irodalmi karcolatát, ahol sokat sejtetően „*Nicht-Deutsch*”-nak nevezte a zsidó származású Walther Rathenaut (Villinger, 1995: 14.).

Annak ténye, hogy Schmitt kiszolgálta a nácikat, még nem bizonyíték náci mivoltára, elvégre a hitleri hatalomátvételt számos konzervatív, jobboldali polgár is üdvözölte. Gross ráadásul úgy vádolja Schmittet nácizmussal, hogy közben adós marad a nemzetiszocializmus fogalmi meghatározásával: csak ha tudnánk, mit is ért nácizmus alatt a frankfurti történész, válaszolhatnánk meg biztossággal annak kérdését, hogy Schmitt náci-e vagy sem. Gross azonban mindenféle definíció elől kitér. Ez persze egy tudatosan választott stratégia, mert csak így tudja a szintén antiliberalis nemzeti konzervatívokat a nácikkal egy kalap alá venni. Félezer oldalas könyvében Gross nem bajlódik holmi finom distinkciókkal, számára nincs nagy különbség a nemzeti konzervatívok, a konzervatív forradalmárok, a jobboldali katolikusok, a nacionalista protestánsok, a fasiszták és a nácik között; számára valamennyi áramlat látens náci gondolatlanság.

Raphael Gross, ahelyett hogy a nemzetiszocializmus lényegét behatárolná, meghatározná, megpróbálja az egész nácizmust eszmetörténetileg úgy elhelyezni, mintha az az évszázados antijudaista hagyományok logikus és *kizárólagos* folyománya lenne. Gross Schmittet azáltal próbálja a nácizmus gyanújára

ba keverni, hogy a német jogászt elhelyezi a francia katolikus és német protestáns antiszemita hagyományban. „Schmitt műve olyan államjogi fogalmak és dichotomikus fogalompárok révén nyer egységet, amelyek katolikus és protestáns forrásvidékű antiemancipatorikus, valamint szekularizált antijudaista teológiai motívumokból építkeznek. (...) [Schmittnél] az ellenség archetípusa a zsidó.” (Gross, 2005: 383.) Eme alaptézisből három következmény fakad: 1) Gross az európai eszmetörténet antiszemita hagyományát – Torquemadától Bruno Baueren át Charles Maurras-ig – a náciizmussal azonosítja, éppen azért, hogy Schmittet akként tudja lenácizni, hogy voltaképpen elhelyezi őt e történetben. 2) A nemzetiszocializmus egyetlen lényegi tulajdonsága az antiszemitizmus lenne, így mindenki, aki antiszemita, voltaképp náci is egyszerre. 3) Carl Schmitt politika- és jogelmélete csak első ránézésre tartalmatlan, nihilista, decizionista, értéksemleges: értelmet és egységet a schmitti életmű a zsidóság gyűlöletében nyer. A zsidóság szimbolizálná mindazt, ami ellen Schmitt egész életében hadakozott: a liberalizmust, a marxizmust, a parlamentarizmust, a normativizmust, a pozitívizmust, a pluralizmust, a jogállamiságot. Összefoglalóan mondva: „A zsidó testesíti meg Schmitt életművében az *államellenesség* totalitását” (Rabault, 2004: 170.). Éppen ezért – szól Gross végítélete –, Schmitt munkássága csak a szerző vad antiszemitizmusának sötét fényében válik értelmezhetővé, és ha ekként megfejtettük a titokzatosságot, más feladatunk nem is maradna, mint az eszmetörténet szemétdombjára vetni a schmitti életmű egészét, amint Yves Charles Zarka javasolta is (Zarka, 2002).

Hogy Schmitt antiszemita volt – ennek minőségére még alább kitérünk; hogy a pluralizmust finoman szólva sem kedvelte a belpolitikában; hogy egy homogén demokráciára, egy populista, népszavazásos diktatúrára, egy centrális erőtér megteremtésére, a pluralizmus felszámolására törekedett, alig tagadható elemei a schmitti életműnek. Mindazonáltal az okok, amiért valaki antiszemita lesz, igencsak eltérőek lehetnek. Amennyiben Carl Schmittet és a nemzeti konzervatív urakat a náccal – különösképpen az 1933 előtti náccal – azonosítjuk, elvétjük annak elemzését, hogy végül is miért állt be a német polgárság nagy része Hitler mögé.

Carl Schmitt a harmincas évekre a weimari alkotmány liberális olvasatának ellenfele lett – noha kezdetben éppen egy nagyon liberális-individualista alkotmányértelmezést dolgozott ki, ami szerint egyedül az egyéni alapjogok adnák az alkotmány érinthetetlen lényegét (Schmitt, 2003: 163.)³ –; egy homogén demokráciára, erős központi hatalomra, végrehajtó államra törekedett, de semmiképp sem egy új forradalom, hanem éppen a rend, a stabilitás érdekében. Schmitt mind a totalitáriánus, mind pedig a forradalmi utat elvetette, s a weimari alkotmány etatista, autoriter értelmének, megerősítésének lett – kezdeti liberális elméleteinek elvetése után – az „előharcosa” (Nolte, 2005: 196. et passim). Mindez azonban nem jelenti azt, hogy Schmittet már a harmincas évek elejétől – amint Gross teszi – betolhatnánk a náci közé: „Noha a weimari

alkotmány kritikája mögött egy nem parlamentáris és nem demokratikus rendszer gyakorta többé-kevésbé nyíltan előadott opciója jelenik meg, mindez mégsem jelenti azt, hogy az egyes német államjogászok pozíciói 1933 előtt eredeti nemzetiszocialistaként lennének definiálhatók” (Dreier, 2001: 14.).

Igencsak távol állt például Schmitt-től a nácik forradalmi romantikája: Schmitt, legalábbis a közéletben, a forradalmat és a romantikus gondolkodást vetette el leginkább. Éppen ezért nagyon is külön kell kezelni Schmitt fasiszta-konzervatív intencióit és a nácik antietatizmusát. Fontos azt is látni – és ebben rejlik a nemzeti konzervatívok 1933 utáni együttműködésének oka –, hogy az 1933 előtti és az 1933 utáni nácik nem azonosak: Hitler 1933-ban stabilizálni tudta hatalmát, így kevésbé volt már érdekelt holmi forradalomban. A hatalomra került és ekként immár nem forradalmi, hanem nagyon is rendpárti célokat követő, mondhatni *konzervatív* Hitlerrel léptek szövetségre a nácik korábbi utcai randalírozásaitól idegenkedő nagytőkés és polgári érdekkörök.

Carl Schmitt nem egy szociális forradalmiságért akarta átértelmezni a weimari alkotmányt, hanem egy rendpárti diktatúra érdekében, amely – amint a düsseldorfi gyáripárosok előtt mondotta – biztosíthatja „az erős államot és az egészséges gazdaságot” (Schmitt, 1995a: 80.). A gazdasági szereplők ritkán érdekeltek egy szociális fordulatban, forradalomban – annál inkább egy erős államban, amely a gazdasághoz, iparhoz szükséges nyugalmat megteremti. Hitler ennek ígéretével állította maga mellé a jobboldali polgárságot, tőkés réteget.

Schmitt nácizmusának tagadása azonban nem jelenti azt, hogy ne lett volna antiszemita. Miközben ennek minősége és jelentősége is vitatott.

„Carl Schmittnek 1933-ig semmiféle kifogása nem volt a jogtudományon belüli zsidó befolyás ellen” (Hürten, 1969: 205.), írták emigránsok 1936-ban Carl Schmitttről, akit a Svájcba távozott német emigránsok sohasem nácinak, hanem egy karakter nélküli törtetőnek tartottak csak. Ugyanebben az évben, 1936-ban, rendezte meg Carl Schmitt a német jogtudomány legsötétebb konferenciáját: a „zsidó szellem” elleni áltudományos szeánszát. Az itt elmondott záró beszédében (Schmitt, 1936: 1193–1199.) az SD által már ekkor megfigyelt és fenyegetett Schmitt a zsidó szerzők könyveinek eltávolítását követelte, és – holmi „irodalmi sárgacsillagként” (Rüthers, 1989: 77.) – azt javasolta összegyűlt kollégáinak, hogy ha zsidó szerzőt mégis idéznének, mindig írják oda az idézett személy származását; Schmitt maga – 1936-os megtámadása után is – gyakorolta e tudományos diszkriminációt: mindig a „zsidó Kelsenről” vagy a XIX. századi porosz közjogász, Friedrich Julius Stahl esetén – elővéve annak zsidó nevét – „Stahl-Johnsonról” írt és szólt.

Miért állította azonban éppen egy emigráns folyóirat, hogy Schmittnek „nem voltak kifogásai” korábban a zsidósággal, és az antiszemitizmust csak eljuttassa a nácik kedvéért? Raphael Gross egy olyan antiszemitizmust vet Schmitt szemére, amiben a kortárs ellenfelek nem hittek?

Raphael Gross az antiszemitizmusban látja a schmitti életmű egyetlen lényegét: mindez nem jelent mást, minthogy Gross szerint Schmitt valamennyi polemikus és homályos fogalompártja mögött, amelyeket a Schmitt-értelmezés eddig tartalmatlan, tetszőlegesen kitölthető formáknak gondolt, a *zsidóság* (vagy: *zsidósság*), a zsidó örök alakja húzódnék meg. Ellenség, törvény, norma, vita, tenger (stb.): valamennyi fogalom voltaképp egy antiszemita ellentétpár szépen kódolt résztagja lenne csak. A zsidó lenne az ellenség, akit meg kell semmisíteni. A zsidó élne a törvényben, és nem ismerné fel a konkrét helyzetet. A zsidó ódzkodnék a döntéstől, és próbálna mindent normákkal megválaszolni. A zsidó vitatkoznék állandóan. A zsidó lenne a tengeri hatalom, amely legyűri a szárazföldöt. A zsidó törekednék absztrakt fogalmakra, és egy világállamra. Stb. Gross szerint Schmitt valamennyi fogalompárját ki lehet cserélni a zsidó–nem zsidó ellentétére.

1933 után persze maga Carl Schmitt ad náci értelmet a fogalmainak, tálcán kínálva fel őket a náci államnak, midőn a zsidóságot „föld-, állam- és egyház nélküli” törvénypozitivizmussal vádolja (Schmitt, 1993: 9.), vagy a náci államot azért dicséri, mert végre képes felismerni barátot és ellenséget. Ő maga adott antiszemita értelmet a fogalmainak, amikor így írt: „Most nyílt meg annak lehetősége, hogy világos, belpolitikai döntéseket hozzunk.” (Schmitt, 1934: 49.) Ergo Schmitt – véli Gross – nem bármilyen döntést tartott elfogadhatónak, ő nem egyszerűen a decizionizmus értéksemleges teoretikusa volt, hanem a döntést egy nagyon is konkrét cél elérése érdekében éltette: a zsidóság kiirtása érdekében. Ez lenne számára a *helyes* döntés.

E tézis ellen szól azonban a zsidó barátok nagy számának ténye. Carl Schmitt antiszemitizmusa egyáltalán nem volt eldöntött: Schmitt az antiszemitizmus és a filoszemitizmus között hullámozott. Csak későn döntött végleg az antiszemita opció mellett – ifjúként még egy zsidó lánynak udvarolt, legjobb barátja egy magyar-zsidó fiú volt, örömmel mozgott a müncheni zsidó nagypolgári körökben, számos zsidó származású doktorandusza volt, akik mind mély megdöbbenéssel konstatálták Schmitt náci fordulatát, stb. –, de élete végéig megmaradt a zsidósághoz való ambivalens viszonya. *Haßliebe* és nem pusztán gyűlölet volt ez. Nicolaus Sombart szerint Schmittet egész életében csak ez az egyetlen kérdés izgatta igazán.

Mennyiben és miként jelenik meg azonban az antiszemitizmus az elméleteiben is?

Először is: Carl Schmitt nagyon élesen különbséget tesz magán- és közellenség között. Van az *inimicus*, akit az ember tán személyesen utál – vagy pontosabban szólva: akit a keresztény szeretetparancs alapján felebarátunkként nem utálhatunk –, és van a *hostis*, akivel szemben amúgy semmiféle személyes antipátiával nem kell viseltetnünk, de aki éppen a mássága, egzisztenciális különbözősége okán mégis legyőzendő. A keresztény embernek Schmitt szerint csak személyes ellenségei nem lehetnek, a közellenséget azonban a ke-

reszténynek is azonosítania és legyőznie kellene. E „skizofrén” elmélet végül is nem szól másról, minthogy Schmitt egyszerre képes barátjának tudni egy zsidó fiút – elvégre semmi oka sincs személyesen gyűlölni őt –, de ha úgy hozza a sors, akkor, mint közellenséget igenis le kéne győznie, anélkül, hogy személyesen bármiféle oka lenne erre. Schmitt szerint tehát vannak helyzetek, amikor nem a személyes érzelem, hanem a valamilyen entitáshoz való tartozás számít: ilyenkor személyes barátaink az ellenfeleink lehetnek, és személyes ellenségeink a szövetségeseink. Schmitt így volt képes szakítani azon zsidókkal, akikkel olyannyira jóban volt, és beállni azon náciak mellé, akiktől személyesen undorodott.

A közellenség (*hostis*) nem gonosz, nem amorális, még gyűlölni sem kell őt (Schmitt, 2009: 27. sk.) – ő egyszerűen a *más*, és e másságában rejlik veszélyessége a közösség számára.⁴

Nos, ebből következően a zsidókkal való személyes barátsága még nem bizonyíték Schmitt antiszemitizmusa ellen. Elvégre Schmitt nem személyes ellenségként, hanem közellenségként gyűlölte a zsidókat. Éppen ezért nincs igazuk azoknak, akik úgy próbálnák Schmittet megvédeni az antiszemitizmus vádjától, hogy Schmitt zsidóellenességét holmi magánügyként tudnák le. Schmitt ugyanis nem emberi kapcsolataiban volt antiszemita, hanem közéleti írásaiban, amikor is egy-egy zsidót nem annak személyes, hanem „csoporttulajdonsága” okán utasított el.

Másodsorban: Carl Schmitt személyiségének és egész elméletének olyannyira lényegi része volt az ellenség, hogy az ember már-már úgy érzi: Schmitt a (köz)ellenséget nem gyűlölte, inkább csodálta és irigyelte. Nicolaus Sombart emlékezik vissza gyermekkori éveire, amikor is sokat volt a Schmitt családnál, hogy Schmitt íróasztala felett Benjamin Disraeli képe lógott (Sombart, 2000: 20.). Disraeli zsidóként és egy tengeri hatalom miniszterelnökéként – zsidóként és britként tehát – az ellenséget személyesítette meg Schmitt szemében. Mégis – vagy éppen ezért – mindig csak a legnagyobb tisztelettel szólt Disrealiról. (A zsidókérdés megértéséhez egyetlen könyvet tartott fontosnak: Disreali romantikus regényét, a *Tancredet*.) „Az ellenség önmagunk testet öltött kérdése”, idézte gyakorta Theodor Däubler (Schmitt, 2010a: 58.). Az ellenséget nem kell legyőzni – az ellenség éppen az, aki kérdőre von bennünket. És ki lehet erre leginkább képes? Ki tud leginkább kérdőre vonni bennünket? Hát mi magunk. Az ellenség tehát nem más, mint lényünk másik része (Schmitt, 2010a: 57.). Az ellenség nem más, mint aki minket a leginkább ismer. Az ellenség nem más, mint önnön valónk önmagunkkal szemben. Schmitt éppen ezért semmiképp sem akarta kiirtani a zsidókat a világból, mert amint elmélete, úgy ő maga is igényelte az ellenséget. „Nem halok meg, mert ellenségem még él” – írta a második világháború utáni magányában (Schmitt, 1991a: 199.). Ha meghal az ellensége, vele hal ő is. Azt, hogy Schmitt egész politikaelméletében az ellenség fogalma központibb szerepet tölt be, mint a bajtárs vagy a barát, nem csak

a katolikus természetjog, de a nemzetiszocialista jogelmélet irányából érkező kritikák is észrevették (Koellreutter, 1935: 8.; Koellreutter, 1938: 2–3.).

2. NIHILISTA DECIZIONIZMUS?

Raphael Gross tézise, miszerint Schmitt elméletének lényege, *tartalma* a zsidóellenesség, abból a föltételezésből indul ki, hogy Schmitt elméletének egyáltalán van tartalma. Amennyiben azt állítjuk, hogy a zsidó lenne a schmitti ellenség megszemélyesítője, tartalma, talán éppen a schmitti életmű egyik legfontosabb jellemzőjét hagyjuk figyelmen kívül: a tartalom nélküliségét, a nihilizmusát, az értéksemlenességét, a tetszőlegességét. Edgar Salin egyenesen „politikai kaméleonnak” nevezte őt, s Reinhard Mehring is felhívja a figyelmet erre, mondván: Schmitttről éppen azért nehéz összefüggő életrajzot, monográfiát írni, mert elméletei ugyanolyan homályosak és többértelműek, mint egész személyisége (Mehring, 2009: 71. sk.) – ami rögtön felveti az értéknihilizmus vagy akár lelki értelemben a skizofrénia lehetőségét.

Karl Löwith hívta fel leginkább – felvéve még Waldemar Gurian harmincas évekbeli elemzéseinek fonalát – e lehetőségre a Schmitt-interpretátorok figyelmét. Schmittnél a „politikai” „nem önálló tárgyterület, hanem csak [...] az emberek kapcsolódásának vagy szétválásának intenzitásfoka” (Schmitt, 2009: 36.). Ez az a pont, amibe sokan belekapaszkodnak, hogy bizonyítsák Schmitt politikaelméletének nihilizmusát. „A politikai önmagában nem egy önálló tárgy terület, és éppen ezért sohasem központi. Azt, hogy mely tárgyterület határozza meg korunkat mértékadó módon, Schmitt megválaszolatlanul hagyja.” (Löwith, 1984: 34.) Schmittnél nem az ellenségeskedés tartalma, hanem intenzitása számít csak; neki nem az a fontos, hogy mi mellett, hanem az, *hogyan* döntsünk. „Schmitt jól bizonyítható bizonytalansága a személyes vagy értékalapú ítéletek esetében, és a később egyértelműen kifejezésre jutott elutasítása, agresszivitása bármiféle értékelvű pozícióval szemben már itt (már-mint a *Politikai fogalmában* – T. P.) megjelenik” (Rüther, 2003: 66.).

Ha Schmitt tényleg nihilista volt, akkor számára az antiszemitizmus is csak egy a lehetséges politikai tartalmak közül. Amennyiben Schmitt számára a politikai döntés tartalma érdektelen, akkor az ellenség ugyanúgy lehet a zsidó, mint bármilyen más, tetszőlegesen cserélhető entitás. A zsidó ennek megfelelően nem immanens tulajdonsága okán válik ellenséggé, hanem pusztán az *ellenséggé nyilvánítás* által. A zsidó tehát nem azért lesz ellenség – ha egyáltalán az lesz –, mert ilyen vagy olyan tulajdonságokkal rendelkezik, hanem egyszerűen a szuverén megfellebbezhetetlen, külső mércékkel (normákkal) nem leírható, nem előrelátható és nem befolyásolható döntése révén.

A döntést nem a döntés célja vagy tartalma teszi legitimé, hanem a döntés ereje. Az eldöntöttség ténye legitimál. Erről szól Schmitt szuverenitástana is. Nem a döntésre való felhatalmazottságból származik a szuverenitás – nem

az dönt, aki a szuverén –, hanem: *a szuverén az, aki dönt*. Nem a norma, hanem a ténylegesség ereje legitimál – és csak az (Neumann, 2008: 176., 186.). Aki egy adott helyzetben dönteni *képes*, az a szuverén – függetlenül attól, hogy esetleg a törvények szerint kinek is kellene döntenie.

Schmitt a döntést az erő megnyilvánulásának alkalmaként (*occasio*) fogja föl. „Amit Schmitt képvisel, az a szuverén döntés politikája, ami számára a tartalom az éppen adott politikai szituáció véletlenszerű *occasio*jából adódik” – írja Löwith (Löwith, 1984: 40.). A döntésnek – amint a politikának – tehát semmiféle tartalma nincs, csak intenzitása és ereje: a döntés egyszerűen egy *occasio*: tetszőleges, alkalmoszerű megnyilvánulása az erőnek (Wolin, 1992: 443.).

Amikor 1938-ban a Schmitt elleni belföldi és külföldi kritikák egyszer csak összetalálkoznak, a nácik és az emigránsok egyaránt karakternélküliséggel, tartalmatlansággal, nihilizmussal vádolták Schmittet. „A saját személye vonatkozásában Schmitt professzor lemondott arról, hogy meghozzon egy politikai döntést” – írta gúnyorosan az SS házi hetilapja.⁵ Sajátos, hogy az emigráns sajtó sem nácizmussal vádolta Schmittet, hanem voltaképp ugyanazzal, mint az SS: jellemtelen karrierizmussal. Az emigráns sajtó sohasem hitte el Schmitt nácizmusát, és inkább azon gúnyolódott, hogy a nácik tanácsadója az a Carl Schmitt lehet, aki még az 1933-as győzelem előtt is az NSDAP betiltásán munkálkodott. Svájci emigránsok azzal szórakoztatták magukat, hogy szerintük Schmitt, amikor a „zsidó szellem” elleni írását írta, hangosan kacaghatott, hogy így félre tudja vezetni a nácikat. „Az ember úgy feltételezi, hogy a III. Birodalom koronajogásza, ismerve eddigi életét, nem veszi komolyan a nemzetiszocializmust, és csak eszközként használja személyes céljaihoz” – írta a *Deutsche Briefe* már 1934-ben (Hürten, 1969: 54.). Az antifasiszta német emigráció, amelynek pedig lett volna oka lenácizni Schmittet, épp annak ellenkezőjét állítja, mint amit Gross bizonyította: Carl Schmitt az emigránsok szerint sohasem volt náci, csak karrierizmusból állt be az új rendszer mellé, s igyekszik elfelejteni egész addigi életét. De a svájci német emigráció rendszeresen emlékeztette nemcsak a többi emigránst, de a svájci emigráns újságot szintén olvasó SS-eseket, hogy ki is az ő nagy jogászuk. És egy idő után egyre kínosabb lett a náciknak, hogy egy olyan ember a jogi ideológusuk, aki tényleg az NSDAP betiltását szorgalmazta még pár évvel ezelőtt. Az SS 1936 végén kemény támadást intézett Schmitt ellen, voltaképpen kétségbe vonva elkötelezettségét – és a jelet mindenki értette: Carl Schmitt azonnal, egészségügyi állapotára hivatkozva, visszalépett minden politikai és tudományos pozíciójából. Emigráció vagy koncentrációs tábor? (Hürten, 1969: 510.) –, szellemeskedett az emigráns sajtó a valóban nagy veszélybe került Schmitt kapcsán. Hogy Schmitt mégsem ment el, jó érv amellet azonban, hogy még ezek után is inkább érezte magát *német hazafiként* hűségre kötelezve. A súlyosabb következményektől a mentora, Göring mentette meg, aki levélben szólította fel az

SS lapját, hogy állítsák le mocskolódásaikat Schmitt kapcsán. A bukástól nem tudta azonban megmenteni: Schmitt 1936 után visszavonult, csak porosz államtanácsosi tisztségét és a berlini professzorságát őrizhette meg.

A nációk, akiknek nem csak a döntés ereje, de iránya és célja is fontos volt, mindig is hiányolták a tartalmat a schmitti elméletek mögül. Szerintük Schmitt elmélete nem elég *völkisch* (Koellreutter, 1938: 67. skk.). Az, hogy a szuverénnek dönteni kell, és hogy e döntés normatívum nem igazolható, soványka válasz volt a nációk számára. A nációkat az is érdekelte volna, hogy *miként* és *miért* döntenek. A nációk a nép homályos fogalmában találták meg a tartalmat mindenre: „A nemzetiszocialista világszemlélet alfája és omegája a nép”. (Koellreutter, 1934: 8.) Persze Schmitt is megpróbálta saját elméleteit népiesíteni, amennyiben is az állam és a mozgalom mellett a népet politikai entitásként ismerte el (Schmitt, 1934a), mégis érezhető volt még e könyvében is az *a-völkisch* etatizmus. A nációk észlelték is ezt, amint nem felejtették el 1932-őt sem. Otto Koellreutter, közjogász, aki 1932 nyarán néhány egyetemi oktatóval felhívást tett közzé, amelyben az NSDAP-ra való voksolást támogatták, maga sem felejtette el, hogy Schmitt csak akkor csatlakozott a náci párthoz, amikor ebből nemhogy hátránya, de inkább előnye származott. Az 1933-tól Münchenben oktató közjogász mindent megtett azért, hogy Schmittet rossz színben tüntesse fel a náci vezetés előtt: levelekben utalt Schmitt 1932-es szerepére, könyveiben támadta őt „liberalizmussal”, „tartalmatlansággal”, s egyenesen Kelsennel állította párhuzamba, valamint rendszeresen tájékoztatta a náci vezetést arról, hogy éppen mit írnak Schmitttről a svájci emigráns lapban.

Koellreutter, aki féltékenyen nézte Schmitt tudományos és politikai szárnyalását – végül is Schmitt került Berlinbe, Koellreutternek „csak” a „mozgalom fővárosa”, München maradt, valamint semmiféle fontosabb párt- vagy állami posztot nem kapott –, Schmitt besározásával próbálta magát helyzetbe hozni, elvégre ő – amint Münchenbe való távozásakor a türingiai népoktatási miniszter mondotta róla – „a liberalista gondolattól való elfordulást és egy autoriter állam szükségességét olyan időkben is hirdette, amikor ez még bátorságot kívánt” (Schmidt, 1995: 16.). Tény: 1932-ben, amikor Schmitt még nagyban azon ügyködött, hogy miként lehetne egy elnöki diktatúrával megüjítsani a nációk hatalomra kerülését, s egy kölni napilapban voltaképpen ellenük kampányolt, Koellreutter néhány egyetemi oktatóval együtt közös nyilatkozatot adott ki arról, hogy a júliusi választásokon Hitlerékre kell szavazni. Ez a vélemény akkoriban még valóban kisebbséginek számított a jogtudósok között, az aláírók között például Koellreutter volt az egyetlen államjogász. Koellreutter, midőn már győztek a nációk, nem felejtett el erre többször is utalni; amint 1933 végén, a náci jogászegyletnek címzett, voltaképpen feljelentésként is értékelhető levelében megjegyzi: „Carl Schmitt semmilyen nyilatkozatot nem írt akkoriban alá” (Schmidt, 1995: 14.).⁶

Carl Schmitt próbálkozásait, hogy az elnöki diktatúra kiterjesztésével hiúsítsák meg a náci győzelmét, éppen ezért Koellreutter kezdetektől fogva „a népakarat elleni liberalista (!) diktatúraként” jellemezte (Koellreutter, 1933: 27.) Többször is utalt arra, hogy a náci számára az állam a nép szolgálja, és eme antietatista támadásaikor nem hagyott kétséget a felől, hogy ki is a célpont. Más kérdés, hogy Otto Koellreuttert pedig egy másik, igaz később visszavonult náci jogász, a hatvanas években egészen a ciprusi alkotmánybíróság elnöki posztjáig emelkedett Ernst Forsthoff vádolta meg liberalizmussal, mert nem volt hajlandó elismerni a koncentrációs táborok jogállami (!) jellegét. (Kersten, 2005: 550.)

3. A REND VÉDELME?

Mindazonáltal a nihilizmus (és a karrierizmus) tézise ellen szól, hogy Schmitt 1945 után mégsem ajánlkozott fel az új hatalomnak. Még a nácitlanítást sem vállalta. Makacsul ragaszkodott nézeteihez, és senkitől sem kért bocsánatot: „Inkább Adolf Hitler ellensége, mint a visszatért emigránsok és humanisták barátsága” – írta a háború után (Schnitt, 1991a: 232.) Ha tényleg nihilista lett volna, igen könnyen alkalmazkodhatott volna az 1945 utáni állapotokhoz.

Hasso Hofmann, Schmitt nagy monográfusa is tagadja a nihilizmus-tézist, amennyiben is bizonyítja, milyen fontos volt a legitimitás Schmitt számára. Egész decizionista elméletének alapja és célja voltaképp nem más, mint a legitimitás keresése: Schmitt éppenhogy nem fogadott el bármiféle tetszőleges tartalmat, mivel az ő célja pont a rend megtartása, megvédése volt (Hofmann, 2002: 11.).

De végül is mit akart Carl Schmitt megőrizni, fenntartani, megmenteni? Minek a megmentését remélte a náciaktól?

Ha igaza van Hasso Hofmann-nak, Schmitt tényleg nem nihilista, hanem olyasvalaki, aki egy varázstalanított világban is a rendet kereste (Hofmann, 2002: 126. skk.). Nem csak formaként, politikai formaként fogta fel a rendet, mert Schmitt a rendet csak egy áthagyományozott és ezáltal stabil, legitim forma keretében tudta elképzelni. Hogy mégis a döntést, a kivételes helyzetet hangsúlyozta – ami „entscheidet werden muss” –, s nem a tartalmat, a korabeli időkkkel magyarázható: a weimari köztársaság Schmitt szemében maga volt a rendetlenség – mégpedig egy némettelen rendetlenség –, amelyből a német nép csak egy szuverén döntése révén tudhat kilépni. És mivel a világ addigra már varázstalanítva volt, mivel semmiféle áthagyományozott legitim forma nem maradt – Schmitt sohasem gondolt például a császárság restaurációjára –, a schmitti szuverén sem tud másra támaszkodni, mint önnön erejére (Wolin, 1992: 437.). A varázstalanított világ varázsa az erő. Mivel nem maradt legitim forma, egyedül a „tények normatív ereje” (Georg Jellinek) legitimál. „A modern decizionizmus egy olyan korban jön létre, amiben a tradíciók

már nem képesek meggyőzni és legitimálni” (Speth, 2001: 128.) és éppen ezért – a hagyományos legitimitásforrások hiánya (a weberi tradicionális legitimitás hiánya) okán – marad a legalitás vagy a karizma opciója. Schmitt, modern decizionistaként, a karizmatikus legitimitást, a dönteni képes szuverént fogadta el: a döntést immár nem mögöttes tradíciók igazolják, hanem a döntést meghozó személy ereje, személyisége.

Schmitt-től azonban távol állt a jog hatalomelmélete: számára a jog nem hatalom, nem pusztá erő. A szuverén döntését ez különbözteti meg a pusztá erőszakot kifejtő forradalmártól, amint a kivételes állapot is éppen abban különbözik az anarchiától, hogy míg az utóbbi rendetlenséget, addig a kivételes állapot végül rendet szül. Schmitt korai írásaiban nagyon egyértelműen megjelenik egy normatív idealizmus. Az állam értékéről és az egyén szerepéről szóló könyvében (Schmitt, 2004) a jog hatalom előttiségét, a jog állam előttiségét, a jog törvény előttiségét hangsúlyozta (Techet, 2010a: 35–51.)

Schmitt 1933/34-re a nácikban láthatta meg azt a szuverén erőt, amely – elkerülendő a forradalmat és az anarchiát – a rend, a jog védelmében dönt.

Carl Schmitt bár a weimari alkotmány liberális olvasatának konzervatív-fasiszta kritikusa volt, semmiképp sem törekedett forradalmi váltásra. Még a szó konzervatív értelmében sem kívánt forradalmat előidézni, éppen ezért nem lehet őt a „konzervatív forradalom” hagyományában sem elhelyezni. Amint eme eszméáramlat „biográfusa”, Armin Mohler megállapítja: a konzervatív forradalom nietzscheánizmusa, modernizmusa, futurizmusa, keresztényellenessége, pogánysága, germánsága, körkörös időképe idegen volt az alapvetően hegelianus, reakciós, katolikus, latin, üdvtörténetileg (tehát lineárisan) gondolkodó Schmitt-től (Mohler, 1988: 129–151.)

A weimari rendszer a végső fázisában már igencsak repedezett, és így fennállt egy jobbról vagy balról szerveződő antikapitalista forradalom veszélye. A kommunisták és a nácik egyként utasították el a polgári liberális rendszert. A nagytőkések, akik amúgy nem voltak a liberális alkotmány hívei, hirtelen az alkotmányos rend védelmében, megőrzésében lettek érdekeltek: csak egy erős szuverén révén kerülhették el a forradalmat és az azzal járó esetleges gazdasági változásokat. Schmitt egész életében a polgárháborútól rettegett – egész életére kiható élményként élhette át, miként törtek be munkahelyére a müncheni tanácsköztársaság hívei, és miként lőtték le a mellette álló munkatársát (Kennedy, 1988: 151.) –, és az 1932/33-as időkben is úgy látta: csak egy erős állam, szuverén tudja feltartóztatni az anarchia, a káosz fenyegető közelségét. Ernst Nolte szerint Carl Schmitt 1933-as döntését leginkább az *antimarxista elem* (Nolte, 2005: 204.) és az *európai civilizáció féltése* (Nolte, 2005: 198.) határozta meg. Mivel azon erők, akiket Schmitt először azonosított ezen feladat elvégzőiként – a nemzeti konzervatív körök –, nem bizonyultak elég erősnek, elfogadta hát a nácikat, mint az erő által legitimált új, *lehetséges* megmentőket. (Varga, 2004: 452.)

Schmitt persze nem a liberális alkotmányosságot, hanem magát az államot akarta megmenteni. Ha elméletei előre is vetítik az államutániság korszakát – Schmitt igen hamar elkezdett foglalkozni egy poszt-nemzetállami világ lehetőségével –, gyakorlati politikai tevékenységében mégiscsak etatista maradt. És mindenekelőtt: a polgári társadalom része, amelynek félelmeit és érdekeit ő is osztotta.

A motívumok, amelyek Carl Schmittet a nemzetiszocializmus közelébe sodorták, tehát egyáltalán nem nemzetiszocialista motívumok voltak. A nemzetiszocializmus nem az a rendszer volt, amit Schmitt vagy a konzervatív urak megcéloztak, vágytak – de még mindenképp kellemesebbnek tűnt a szemükben, mint egy szocialista forradalom, amely tényleg elsöpörte volna a nagytőkét.

Amennyiben Carl Schmitt az antireakciós náci mozgalomhoz csatlakozott, amelynek himnusza még a reakció ellen szólt, voltaképpen igen sajátos és ügyes módon a reakció érdekében cselekedett. Schmitt konzervativizmusa ugyanis nem egy passzív nosztalgia volt – hanem egy olyan aktív konzervativizmus, amely képes volt kompromisszumokat is kötni a forradalmi erőkkel, ha a reakció érdeke úgy kívánta. Amint Lukács György felhívja a figyelmet: Carl Schmitt „egyértelmű prefasizmusa már abban megmutatkozik, hogy a reakció minden elavult, lejárt formáját elutasította; hogy az egyetlen érdeke egy korszerű reakciós ideológia kidolgozására irányult” (Lukács, 1962: 568.).

Mi húzódik meg eme aktív reakció mögött? Mire kellett (volna) a német fasizmusnak a nemzetiszocialista mozgalom? Otto Koellreutter nem tévedett nagyon, amikor liberalista tendenciákat vélt felfedezni Schmittnél. Vannak helyzetek, amikor a liberalizmus programja, érdeke egy fasiszta diktatúra révén könnyebben megvalósítható. „A liberalizmus az európai ipari kapitalizmus társadalom- és gazdaságelmélete mindenkor... (...) A liberalizmus és a különféle államok és korszakok liberálisainak minden meglévő strukturális különbsége ellenére is az egységes alapállás változatlan maradt: az egyéni gazdasági szubjektum szabad rendelkezhetősége a magántulajdon felett, és eme rendelkezés államilag-jogilag garantált biztonsága.” (Marcuse, 1965: 22.). Hogy ezt biztosíthassa, a liberalizmusnak szüksége van néha a fasizmusra; a liberalizmust egyébként sem a politikai forma, hanem a kapitalizmus védelme érdekli. Éppen ezért a húszas évektől nem egy liberális adózott tisztelettel a fasizmus előtt, mondván: csak az képes feltartóztatni az antikapitalista tendenciákat. „Nem tagadhatjuk, hogy a fasizmus és a mindenféle hasonló diktatúratörekvések a legjobb szándékkal vannak, és a megjelenésük jelenleg az európai jelleget mentette meg” – írta Ludwig von Mises (Mises, 1993: 45.). Schmitt amúgy a húszas évektől – *mennyiségi* totalitással vádolva – ostorozta a szociális államiságot – az ő totális állama ugyanis inkább, hasonlóan a forsthoffi koncepcióhoz (Forsthoff, 1933), *minőségi*, azaz az államegységre, az állam és a nép homogenitására koncentráló totalitás lett volna (jelentsen ez bármit is) –, s a

szociális államot érintő bírálataiban, amint Jean-François Kervégan meg is jegyzi, igen közel került a neoliberalis elméletekhez (Kervégan, 2005: 88. sk.).

1933 előtt nagyon úgy nézett ki, hogy a társadalom kapitalista alapstruktúráját különféle pártok, szakszervezetek és egyéb csoportosulások megkérdőjelezik. A pluralizmust kellett tehát felszámolni, hogy eltűnjenek a kapitalizmusra veszélyes, egy plurális demokráciában akár többséget is szerezhető szervezetek. „Hogy Carl Schmitt egy polgári liberális követelés nevében harcolt a parlament polgári liberális intézménye ellen, nem egyszerű elfedési kísérlet, hanem a liberalizmust jellemző dialektika kifejeződése.” (Maus, 1969: 118.) Tehát Schmitt elmélete „minden korszakban a polgárság azon részének érdekeit [fejezte ki], amely 1933-ban ugyan nem maga hozta létre a fasizmust, de amely a fasizmust hosszú ideig saját céljaira használta fel...” (Maus, 1969: 124.). Immáron megfelelően dokumentált és bizonyított, hogy – akár a Komintern Végrehajtó Bizottságának XIII. ülésén (amúgy igen későn és számos tévedés után) meghatározott fasizmusfogalom⁷ igazolásaként – a nagytőke és a nagyipar – akiknek érdekében Schmitt is fellépett – jelentős szerepet játszott a nácik hatalomátvételében, legális puccsában, (Czichon, 1967: 13–56.; Czichon, 1968: 168. skk.), mert csak ennek révén remélhették elkerülni a baloldal szorgalmazta társadalmi-gazdasági változásokat. A demokráciát és a pluralizmust tehát azért kellett felszámolni, hogy elmúljon egy baloldali program választási győzelmének veszélye; a schmitti totális állam ugyanis éppen a gazdaság szabadságát, a gazdaságban uralkodó pozíciót betöltők helyzetét kívánta védeni egy demokratikus pluralizmusban megjelenhető ellentörekvésekkel szemben (Heller, 1971: 653.). 1932/33-ig a nácik is még veszélyt jelentettek a kapitalista gazdasági és társadalmi struktúra alapjaira; noha már a húszas évektől számos gazdasági potentát támogatását (Fritz Thyssen, Wilhelm Kepler, Emil Kirdorf, Alfred Hugenberg, Hjalmar Schacht, stb.) szerezte meg Hitler, a többség még ódzkodott tőle, s inkább bízott más jobboldali pártokban vagy a prezidenciális rendszer lehetőségeiben. 1932/33-tól azonban, amikor a világossá lett, hogy az elnöki kabinetek vagy egy elnöki diktatúra útja nem járható, az NSDAP maradt valóban a konzervatív polgárság egyetlen – még ha csalfa – reménye a kommunizmussal szemben. Nem véletlen, hogy Adolf Hitler kancellárrá történő kinevezése után – persze az 1933 januárjában felálló kormányban még voltaképp többségben voltak a konzervatívok – egy olyan felhívást fogadott el, és olvasott be február 1-én a rádióban, amely ostromozta az eltelt éveket, és az új politika céljaként a keresztény, nemzeti és polgári értékek és érdekek védelmét jelölte meg (Bracher, 1960: 51.).

Amint André Doremus bizonyítja, Carl Schmitt tehát 1933 után azon okokból állt a nácik mellé, amely okok miatt 1933 előtt még elutasította őket (Doremus, 1982: 593. sk.). Amíg a nemzetiszocializmus egy antietatista, forradalmi, antikapitalista és mélyen antipolgári mozgalom volt, Schmitt a legyőzésükre törekedett. Csak miután Hitler az 1933-as választásokon legitimálni, majd a

felhatalmazási törvénnyel legalizálni tudta magát, csatlakozott Schmitt az NSDAP-hoz. Innentől ugyanis a legalitás Hitler mellett állt – így egy szigorúan legalista jogász nem is tudott volna mást tenni, mint elfogadni a bekövetkezettet –, valamint Hitler hatalma a stabilitást, tehát a forradalom elmaradását ígérte. A korábbi forradalmi, baloldalinak is tekinthető lózungokat Hitler retorikailag intézte el: voltaképpen az 1933-as választásokat egyszerűen forradalomnak („nemzeti forradalom”) nyilvánította, meghirdetve a „nemzeti megújulás” rendszerét.

Paradox módon éppen Schmitt hírhedt írása, „A Führer oltalmazza a jogot” című mutatja meg leginkább, hogy Schmitt nem volt náci, elvégre Hitler tettében a náci forradalom meghíúsítását üdvözli (Maschke, 1980: 206–207.). Schmitt korán érzékelte azt a veszélyt, amit az SA és a Reichswehr közötti konfliktus eredményezhetett: ebben ő egyértelműen az állam egységét és erejét megjelenítő hadsereg pártját fogta, s elutasította az SA forradalmi államelles terveit. Schmitt attól tartott, hogy az SA forradalmi tervei az állam összeomlásához vezetnek. Schmitt az 1933-as fordulatban *gyakorlatilag* megerősödni látszó államiséget védte (Blasius, 2009: 80. sk.).

Hitler 1934-ban végleg leszámolt pártja baloldali szárnyával, s a konzervatív, etatista körökhöz tartozó Schmitt azonnal észlelte ennek jelentőségét. (Amúgy már Togliatti is felismerte az olasz fasizmus elemzésekor, hogy a hatalomra került fasizmus leváltja belső elitjét, s a korábbi mozgalmárokat – akik inkább álltak még közel a kispolgári, szociális gondolkodáshoz – a nagypolgárság érdekeit kifejező körök követik (Togliatti, 1967: 34.).

Miért fogadták el a hitleri stabilizációt a Schmitthez hasonló konzervatív körök? A válasz a hobbes-i államlegitimációban, a *védelem és az engedelmisség* kapcsolatában keresendő. Amíg a nemzetiszocializmus a védelmet garantálta, minden polgár engedelmisségre kötelezett. Schmitt is ezt vallotta: „Az ember felől nézve a védelem és az engedelmisség összekapcsolása a hatalom egyetlen magyarázata.” (Schmitt, 1954: 11.). Egy hatalom tehát akkor legitim, ha védelmet biztosít. Ha nem képes már erre, a polgár is szabadul az engedelmisség kötelezettsége alól.

Carl Schmitt célja egy konzervatív-autoriter állam lett volna, de amikor látnia kellett, hogy az elnöki diktatúra arra sem képes, hogy önmagát *megvédje*, egyszerűen átállt a hatékonyabbnak látszó nácik mellé. A kapitalista gazdasági rendszer és a polgárság politikai helyzete csak a nácizmussal volt immáron biztosítható (Cristi, 1998: 203.).

Schmitt 1933-as döntése, levezethető és következik Schmitt korábbi elméleteiből (Ballestrem, 1992: 119.).

Ha Schmitt elméletében vezérfonalat kellene keresnünk, az mindenképp a pluralizmusellenesség, az állami egység, az állam védelme. Schmitt – noha politikatanában éppen ő maga vetítette előre más mértékadó egységek megjelenésének lehetőségét – voltaképpen etatista volt: vagy legalábbis úgy vélte,

hogy az a politikai egység, amely képes barát és ellenség között különbséget tenni, amely képes kizárni a heterogén elemeket, és amely egységet teremt politika, társadalom és gazdaság között, még mindig leginkább a modernkorban kialakult, Bodinnel és Hobbes-szal megfogalmazódott, szuverén állam lehet. Éppen ezért az 1933 előtti és utáni Schmitt kontinuitása az állam védelmében rejlik: ezen okból szorgalmazta 1933 előtt a náci párt betiltását, ezen okból támogatta az 1932-es Preußenschlagot, és ugyanezen okokból állt 1933 után a magát immár legitimáló és legálisan megerősített Hitler mellé, óvva és védve őt a náci radikális szárnyától, főleg az SA részéről még mindig fenyegető államtalanító kísérletektől.

Ahogy Dirk Blasius írja az 1933 utáni időkről: „Schmitt tovább járta a maga útját.” (Blasius, 2009: 94.). Nem Carl Schmitt lett náci, hanem a náciak váltak – legalábbis egy időre és látszólagosan – „schmittiánussá”.

JEGYZETEK

- ¹ A két cikk mindegyike névtelenül jelent meg a lapban, ld. Eine peinliche Ehrenrettung! *Das Schwarze Korps*, 1936. december 3.; Es wird immer noch peinlicher! *Das Schwarze Korps*, 1936. december 10.
- ² A könyv állításainak helytelenségéről, bizonyítatlanságáról, tévedéseiről ld. Mastnak, 2011: 17–38.
- ³ Az itt kifejtett liberális-individualista alapjog-konceptióról ld. Böckenförde, 1974: 1530. skk.
- ⁴ A schmitti ellenségfogalom – mint negatív közösségképző erő – problematikusságáról ld. Thiele 2011: 151. skk.
- ⁵ Es wird immer noch peinlicher! *Das Schwarze Korps*, 1936. december 10.
- ⁶ Igaz, Koellreutter is csak a végső győzelem után, 1933. május 1-én csatlakozott az NSDAP-hoz, de tény, hogy ő már előtte is határozottan állást foglalt Hitlerék mellett. Ám maga Koellreutter sem úszta meg a még radikálisabb náciak támadásait: 1941-ben, öt évvel a Schmitt elleni kampány után, ugyancsak az SS-újság, a Schwarzes Korps intézett támadást ellene. Az SS-újság voltaképpen azzal vádolta meg Koellreuttert, amivel egykoron ő vádolta Schmittet: azaz, hogy 1933-ban csak azért lett párttag, hogy katedrát kaphasson. Az SS-lap gunyorosan jegyzi meg, hogy Koellreutter közjogi írásai senkit nem érdekelnek; persze ő csak nyugodtan foglalkozzék továbbra is unalmas, jogi témáival, a közjogi kérdéseket azonban hagyja meg a politikusoknak. A Schmittet opportunizmussal vádoló Koellreutter később sem kerülte el a radikális náciak ellenszenvét: 1941-ben eljárás indult ellene „zsidóbarát ténykedés” vádjával, Koellreutter ugyan is közbenjárt egy időse, bécsi zsidó házaspár érdekében, ahol is a férj állítólag Koellreutter feleségének távoli rokona volt.
- ⁷ Bár hozzá kell tenni, hogy a Komintern a húszas évektől – Buharin vagy Togliatti tiltakozása ellenére – a faszizmus fogalmát arra a taktikai célra használta, hogy lejárássa, a jobboldallal öszszemossa a szovjetekkel szemben nem egyszer tartózkodó szociáldemokráciát: ezt a tézist a Komintern Végrehajtó Bizottságának 1929-es, X. plénumán tették teljesen magukévá (Luks,

1984: 133. sk). Mivel az Otto Kuusinenen által kidolgozott ilyen szellemiségű fasizmuselmélet teljesen aktuálpolitikai célokat szolgált, voltaképpen képtelenek voltak érzékelni a tényleges fasizmus tényleges erősödését, s például az NSDAP-ra is csak 1930-ban figyeltek igazán fel, amikor a párt már több millió szavazó bizalmát szerezte meg. Sőt: sajátos módon még ebben sem láttak veszélyt, és inkább vádolták továbbra is a szocdemeket fasizmussal (vö. a Komintern Végrehajtó Bizottságának 1931-es, XI. plénuma, ahol Ernst Thälmann KPD-vezér nagyobb veszélynek nevezte az SPD-t, mint az NSDAP-t). Az 1930-as választások Komintern-elemzéseiben Karl Radek még egyenesen úgy vélte, hogy a náci párt győzelme egy német antikapitalista fordulat lehetőségét mutatja, és így új esélyeket nyit a KPD előtt is (Luks, 1984: 144.). 1933-ra fordultak csak el Moszkvában a szociálfasizmus téziséől, ámde a XIII. plénumon és aztán a 7. kongresszuson előadott dimitrovi fasizmusdefiníció is leegyszerűsítő volt, ugyanis nem vette figyelembe a fasizmus kispolgári – így akár nagytőke-kritikus – és forradalmi – így akár polgárelenes – aspektusait (Luks, 1984: 175. sk).

IRODALOM

- Ballestrem, Karl Graf (1992): Carl Schmitt und der Nationalsozialismus. Ein Problem der Theorie oder des Charakters? In: Oscar W. Gabriel–Ulrich Sarcinelli–Bernhard Sutor–Bernhard Vogel (hrsg.): *Der demokratische Verfassungsstaat. Theorie, Geschichte, Probleme. Festschrift für Hans Buchheim zum 70. Geburtstag*. München, R. Oldenbourg Verlag.
- Blasius, Dirk (2001): *Carl Schmitt. Preußischer Staatsrat in Hitlers Reich*. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht.
- Blasius, Dirk (2009): *Carl Schmitt und der 30. Januar 1930. Studien zu Carl Schmitt*. Frankfurt am Main–Berlin–Bern–Bruxelles–New York–Oxford–Wien, Peter Lang.
- Böckenförde, Ernst-Wolfgang (1974): Grundrechtstheorie und Grundrechtsinterpretation. *Neue Juristische Wochenschrift*, 1974, Nr. 35.
- Bracher, Karl Dietrich (1960): Stufen der Machtergreifung. In: Karl Dietrich Bracher–Wolfgang Sauer–Gerhard Schulz: *Die nationalsozialistische Machtergreifung. Studien zur Errichtung des totalitären Herrschaftssystems in Deutschland 1933/34*. Köln–Opladen, Westdeutscher Verlag.
- Cristi, Renato (1998): *Carl Schmitt and authoritarian liberalism. Strong State, Free Economy*. Cardiff, University of Wales Press.
- Czichon, Eberhard (1967): *Wer verhalf Hitler zur Macht? Zum Anteil der deutschen Industrie an der Zerstörung der Weimarer Republik*. Köln, Pahl-Rugenstein.
- Czichon, Eberhard (1968): Der Primat der Industrie im Kartell der nationalsozialistischen Macht. *Das Argument*, 1968, Nr. 48.
- Doremus, André (1982): Introduction à la pensée de Carl Schmitt. *Archives de philosophie*. 1982, Nr. 4.
- Dreier, Horst (2001): „Die deutsche Staatsrechtslehre in der Zeit des Nationalsozialismus“. In: *Veröffentlichungen der Vereinigung der deutschen Staatsrechtslehrer*. Heft 60. Berlin / New York, Walter de Gruyter.
- Forsthooff, Ernst (1933): *Der totale Staat*. Hamburg, Hanseatische Verlagsanstalt.
- Gross, Raphael (2005): *Carl Schmitt und die Juden. Eine deutsche Rechtslehre*. Frankfurt, Suhrkamp.

- Heller, Hermann (1971): Autoritärer Liberalismus. In: Hermann Heller: *Gesammelte Schriften. Zweiter Band: Recht, Staat, Macht*. Leiden, A. W. Sijthoff.
- Hofmann, Hasso (2002): *Legitimität gegen Legalität. Der Weg der politischen Philosophie Carl Schmitts*. Berlin, Duncker & Humblot.
- Hooker, William (2009): *Carl Schmitt's International Thought. Order and Orientation*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Hürten, Heinz (1969) (hrsg.): *Deutsche Briefe 1936–1938. Ein Blatt der katholischen Emigration*. Bd. II. Mainz, Matthias Grünewald Verlag.
- Kennedy, Ellen (1988): Carl Schmitt und Hugo Ball: Ein Beitrag zum Thema Politischer Expressionismus. *Zeitschrift für Politik*, 1988, Nr. 2.
- Kersten, Jens (2005): Die Entwicklung des Konzepts der Daseinsvorsorge im Werk von Ernst Forsthoff. *Der Staat*, 2005, Nr. 4.
- Kervégan, Jean-François (2005): *Hegel, Carl Schmitt. Le politique entre spéculation et positivité*. Paris, PUF.
- Koellreutter, Otto (1933): Volk und Staat in der Verfassungskrise. Zugleich eine Auseinandersetzung mit der Verfassungslehre Carl Schmitts. In: Fritz Berber (hrsg.): *Zum Neubau der Verfassung*. Berlin, Junker und Dünhaupt Verlag.
- Koellreutter, Otto (1934): *Der deutsche Führerstaat*. Tübingen, Mohr.
- Koellreutter, Otto (1935): *Volk und Weltanschauung des Nationalsozialismus*. Berlin-Charlottenburg, Pan.
- Koellreutter, Otto (1938): *Deutsches Verfassungsrecht. Ein Grundriss*. Berlin, Junker und Dünhaupt.
- Löwith, Karl (1984): Der okkasionelle Dezinismus von C. Schmitt. In: Karl Löwith: *Sämtliche Schriften. Bd. 8*. Stuttgart, J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung.
- Lukács, Georg (1962): *Die Zerstörung der Vernunft*. Neuwied am Rhein–Berlin-Spandau, Luchterhand Verlag.
- Luks, Leonid (1984): *Entstehung der kommunistischen Faschismustheorie. Die Auseinandersetzung der Komintern mit Faschismus und Nationalsozialismus 1921–1935*. Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt.
- Majer, Diemut (2002): *Nationalsozialismus im Lichte der Juristischen Zeitgeschichte. Ideologie – Staat – Besatzungsregime in Europa 1939–1945*. Baden-Baden, Nomos.
- Marcuse, Herbert (1962): Der Kampf gegen den Liberalismus in der totalitären Staatsauffassung. In: Herbert Marcuse: *Kultur und Gesellschaft*. Bd. I. Frankfurt/M, Suhrkamp.
- Maschke, Günther (1980): Im Irrgarten Carl Schmitts. In: Karl Corino (hrsg.): *Intellektuelle im Bann des Nationalsozialismus*. Hamburg, Hoffmann und Campe.
- Mastnak, Tomaž (2011): Schmitt's Behemoth. In: Johan Tralau (ed.): *Thomas Hobbes and Carl Schmitt. The Politics of Order and Myth*. London–New York, Routledge.
- Maus, Ingeborg (1969): Zur „Zäsur“ von 1933 in der Theorie Carl Schmitts“. *Kritische Justiz*, 1969, Nr. 2.
- Mehring, Reinhard (2009): Wie fängt man ein Chamäleon? Probleme und Wege einer Carl Schmitt-Biographie. *Zeitschrift für Ideengeschichte*, 2009, Nr. 2.
- Mises, Ludwig von (1993): *Liberalismus*. Nachdruck der Originalausgabe von 1927. Sankt Augustin, Academia Verlag.

- Mohler, Armin (1988): Carl Schmitt und die Konservative Revolution. In: Helmut Quaritsch (hrsg.): *Complexio oppositorum. Über Carl Schmitt. Vorträge und Diskussionsbeiträge des 28. Sonderseminars 1986 der Hochschule für Verwaltungswissenschaften Speyer*. Berlin, Duncker und Humblot.
- Neumann, Volker (2008): Theologie als staatsrechtswissenschaftliches Argument: Hans Kelsen und Carl Schmitt. *Der Staat*, 2008, Nr. 2.
- Nolte, Ernst (2005): Carl Schmitt und der Marxismus. *Der Staat*, 2005, Nr. 2.
- Rabault, Hugues (2004): L'antisémitisme de Schmitt. *Cités*, 2004, Nr. 1.
- Rüthers, Bernd (1989): *Carl Schmitt im Dritten Reich. Wissenschaft als Zeitgeist-Verstärkung?* München, Beck.
- Rüthers, Bernd (2003): Carl Schmitt als politischer Denker des 20. Jahrhunderts. *Zeitschrift für Rechtsphilosophie*, 2003, Nr. 1.
- Schmidt, Jörg (1995): *Otto Koellreutter 1883–1972. Sein Leben, sein Werk, seine Zeit*. Frankfurt, Peter Lang Verlag.
- Schmitt, Carl (1932): Der Mißbrauch der Legalität. *Tägliche Rundschau*, 1932. július 19.
- Schmitt, Carl (1934): *Staatsgefüge und Zusammenbruch des zweiten Reiches. Der Sieg des Bürgers über den Soldaten*. Hamburg, Hanseatische Verlagsanstalt.
- Schmitt, Carl (1934a): *Staat, Bewegung, Volk. Die Dreigliederung der politischen Einheit*. Hamburg, Hanseatische Verlagsanstalt.
- Schmitt, Carl (1936): Die deutsche Rechtswissenschaft im Kampf gegen den jüdischen Geist. Schlußwort auf der Tagung der Reichsgruppe Hochschullehrer des NSRB vom 3. bis 4. Oktober 1936. *Deutsche Juristen-Zeitung*, 1936, Nr. 41.
- Schmitt, Carl (1954): *Gespräch über die Macht und den Zugang zum Machthaber*. Pfullingen, Neske.
- Schmitt, Carl (1991): *Völkerrechtliche Großraumordnung mit Interventionsverbot für raumfremde Mächte*. Berlin, Duncker & Humblot.
- Schmitt, Carl (1991a): *Glossarium. Aufzeichnungen der Jahre 1947–1951*. Berlin, Duncker & Humblot.
- Schmitt, Carl (1993): *Über die drei Arten des rechtswissenschaftlichen Denkens*. Berlin, Duncker & Humblot.
- Schmitt, Carl (1995): *Leviathan in der Staatslehre des Thomas Hobbes. Sinn und Fehlschlag eines politischen Symbols*. Stuttgart, Klett-Cotta.
- Schmitt, Carl (1995a): Starker Staat und gesunde Wirtschaft. In: Carl Schmitt: *Staat, Großraum, Nomos. Arbeiten aus den Jahren 1916–1969*. Berlin, Duncker & Humblot.
- Schmitt, Carl (2003): *Verfassungslehre*. Berlin, Duncker & Humblot.
- Schmitt, Carl (2004): *Der Wert des Staates und die Bedeutung des Einzelnen*. Berlin, Duncker & Humblot.
- Schmitt, Carl (2009): *Der Begriff des Politischen*. Berlin, Duncker & Humblot.
- Schmitt, Carl (2010): „Solange das Imperium da ist“. *Carl Schmitt im Gespräch 1971*. Hrsg. von Franck Hertweck & Dimitrios Kisoudis. Berlin, Duncker & Humblot.
- Schmitt, Carl (2010a): *Ex Captivitate Salus. Egy német fogoly vallomásai 1945/47-ből*. Ford. és az utószót írta Techet Péter. Gödöllő-Máriabesnyő, Attraktor.
- Sombart, Nicolaus (2000): *Ifjúkor Berlinben 1933–1943*. Budapest, Osiris.
- Speth, Rudolf (2001): Der Mythos des Staates bei Carl Schmitt. In: Rüdiger Voigt (hrsg.): *Mythos Staat. Carl Schmitts Staatsverständnis*. Baden-Baden, Nomos Verlag.

- Techet Péter (2010): Kortársunk-e Carl Schmitt? *Világosság*, 2010 Nr. 3.
- Techet Péter (2010a): Carl Schmitt és a természetjog, avagy Hans Kelsen jogpozitivizmusának tévedései. *Jog, Állam, Politika*, 2010 Nr. 3.
- Thiele, Ulrich (2011): Der Feind ist unsere eigene Frage als Gestalt. Zur Problematik negativistischer Identitätskonstruktionen. In: Rüdiger Voigt (hrsg.): *Freund-Feind-Denken. Carl Schmitts Kategorie des Politischen*. Stuttgart, Franz Steiner Verlag.
- Tilitzki, Christian (1998): Die Vortragsreisen Carl Schmitts während des Zweiten Weltkrieges. *Schmittiana*. 1998, Nr. 6.
- Togliatti, Palmiro (1967): *Reden und Schriften. Eine Auswahl*. Frankfurt, Fischer.
- Varga Csaba (2004): *A jogi gondolkodás paradigmái*. Budapest, Szent István Társulat.
- Villinger, Ingeborg (1995): *Carl Schmitts Kulturkritik der Moderne. Text, Kommentar und Analyse der „Schattenrisse“ des Johannes Negelinus*. Berlin, Akademie Verlag.
- Wolin, Richard (1992): Carl Schmitt. The Conservative Revolutionary Habitus and the Aesthetics of Horror. *Political Theory*, Vol. 20, No. 3.
- Zarka, Yves Charles (2002): Carl Schmitt, un nazi philosophe? *Le Monde* (supplément littéraire), 2002. december 6.